

ธรรมบุญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมนุญชีวิต

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN xxx-xxx-xxx-x

ฉบับเดิมและฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติม

พิมพ์ครั้งที่ ๑-๒๐๐ พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๔๐

ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติมใหม่ และรวมสองพากย์ (ผนวก มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๑ (พิมพ์ซ้ำ ๓๐ ครั้ง)

ฉบับปรับปรุงใหม่ (มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ เปลี่ยนชื่อเป็น วินัยชาวพุทธ)

พิมพ์ครั้งที่ xxx — เดือนxxx ๒๕xx

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์ การสงวนลิขสิทธิ์ก็เพื่อรักษาความถูกต้องทางวิชาการของเนื้อหาในการพิมพ์แต่ละครั้ง ดังนั้น หากท่านใดประสงค์จะจัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตและขอรับต้นฉบับสำหรับฉบับล่าสุดได้ที่
วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระพิก อ.สามพาน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

โทรศัพท์ 02 482 7365, 02 482 7375, 02 482 7396

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

คำปรารภ

(จากฉบับสองพากย์ ปรับปรุงเพิ่มเติมใหม่ พิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* นี้ เมื่อแรกเรียบเรียงขึ้นและพิมพ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชื่อว่า *คู่มือดำเนินชีวิต* ผู้เรียบเรียงได้แก้ไขปรับปรุงเนื้อหา และเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบัน เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๕๒๓ ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่ายง่ายยิ่งขึ้น และนับแต่นั้นได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนใน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับได้เกินกว่า ๑๐๐ ครั้ง แต่ต่อนั้นไม่นานก็เลิกติดตามสถิติการพิมพ์ เพราะเป็นการยากที่จะนับครั้งได้ครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ อาจารย์บรูส อีแวนส์ (Bruce Evans) แห่งมูลนิธิ พุทธธรรมได้แปล *ธรรมนุญชีวิต* เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากได้ตรวจสอบ คำแปลแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลภาษาอังกฤษ และฉบับสองพากย์ เป็น ครั้งแรก ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

สำหรับการพิมพ์ครั้งใหม่ในปี ๒๕๔๐ นี้ *ธรรมนุญชีวิต* ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การปรับปรุงและเพิ่มเติมเนื้อหาใน พากย์ภาษาไทย พร้อมทั้งตรวจชำระคำแปลภาษาอังกฤษทั้งส่วนเดิมและ ส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ ประการหนึ่ง และการนำเอาเรื่อง *มาตรฐานชีวิตของ ชาวพุทธ* มาพิมพ์เพิ่มเข้าเป็นส่วนนำหน้า อีกประการหนึ่ง โดยมีเหตุปรารภ ดังนี้

(ก) ลุถึงปี ๒๕๔๐ นี้ อาจารย์บรูส อีแวนส์ เห็นว่า*ธรรมนุญชีวิต* ฉบับ แปลที่ทำไว้เดิม เป็นการแปลแบบจับความ เมื่อมีการพิมพ์ทั้งพากย์ภาษาไทย และพากย์ภาษาอังกฤษรวมเป็นเล่มเดียวกัน ควรจะให้คำแปลนั้นตรงกับ ภาษาไทยอย่างแม่นยำและสมบูรณ์มากขึ้น จึงชำระคำแปลใหม่ ตลอดเล่ม

ระหว่างรอการสอบทานคำแปลก่อนจัดพิมพ์ ผู้เรียบเรียงเห็นเป็นโอกาสอันควรที่จะเพิ่มเนื้อหาบางอย่างที่คิดไว้ เพื่อให้หนังสือใกล้เคียงความสมบูรณ์มากที่สุด จึงได้เพิ่มหลักกรรมสำคัญเรื่องบุญนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรคเข้ามา และจัดเป็นบทแรกของหนังสือ ให้ชื่อว่า “คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ” กับทั้งได้เปลี่ยนชื่อ บทนำ ใหม่ จาก “คนเต็มคน” เป็น “คนกับความเป็นคน” นอกจากนี้ ใน หมวดสอง (คนกับชีวิต) ได้ย้ายบทที่ ๘ (คนไม่หลงโลก) ไปเป็นบทสุดท้ายของหมวด (บทที่ ๑๒) พร้อมนั้นก็ได้แทรกเสริมเพิ่มความปรับสำนวนในที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง เพื่อให้หนังสือได้ความครบถ้วนทางธรรม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากขึ้น

(ข) หลังจากทำงานปรับปรุงธรรมนุญชีวิตเสร็จเรียบร้อยแล้ว ระหว่างรอการพิมพ์ มีเหตุประจวบให้ผู้เรียบเรียงจัดทำหนังสือเสร็จอีกเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือขนาดเล็ก ชื่อว่า *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ*

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นั้น เดิมเป็นบทสรุป จัดไว้เป็นภาคผนวกของหนังสือที่มีชื่ออย่างเดียวกันนั้น ซึ่งเกิดจากธรรมกถาและคำอวยพรในพิธีลาสิกขาของผู้บรรพชาอุปสมบทตามประเพณีบวชเรียน และมีผู้ศรัทธาขอพิมพ์เป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๗

ต่อมา เมื่ออธิบดีกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ขออนุญาตพิมพ์บทสรุปนั้นแจกเป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ ๑ มกราคม ๒๕๔๑ ผู้เรียบเรียงได้ปรับปรุงให้กะทัดรัดอ่านง่ายและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยปรับข้อความและสำนวนตามหนังสือธรรมนุญชีวิต ที่เพิ่งแก้ไขปรับปรุงใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้ขอให้อาจารย์บรูส อีแวนส์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้เข้าชุดกันกับหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* ที่มีทั้งพากย์ภาษาไทย และพากย์แปลภาษาอังกฤษ

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธนี้ เกิดจากความดำริที่จะย้ำเน้นถึงความสำคัญของการที่ชาวพุทธควรมีข้อปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง โดยรื้อฟื้นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในสังคาลกสูตร (ที.ป.๑๑/๑๓๒-๒๐๖) ขึ้นมาส่งเสริมให้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับชาวพุทธ ที่จะยึดถือปฏิบัติกันอย่างเป็นมาตรฐานทั่วไป ในการที่จะดำเนินชีวิตและร่วมสร้างสรรคสังคมนำให้ตั้งงาม มีความสุขความเจริญ อันจะเป็นการสอดคล้องกับมติดั้งเดิมที่อรธกถากล่าวว่า สังคาลกสูตรนั้นเป็น “คิหิวินัย” คือ วินัยของคฤหัสถ์ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน (ที.อ.๓/๑๓๔, ๑๕๑) คู่กันกับ “ภิกขุวินัย” คือ วินัยของพระภิกษุสงฆ์

เนื้อหาทั้งหมดของ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นี้ มีรวมอยู่แล้วในหนังสือ ธรรมนุญชีวิต ถือได้ว่า มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ เป็นเกณฑ์อย่างต่ำสำหรับการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ส่วน ธรรมนุญชีวิต เป็นประมวลหลักธรรมทั่วไปเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งอาจถือเป็นส่วนขยายของ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ ผู้ปฏิบัติอาจใช้ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ เป็นเกณฑ์ตรวจสอบเบื้องต้นสำหรับการดำเนินชีวิตของตน แล้วก้าวสู่คุณสมบัติ และข้อปฏิบัติในธรรมนุญชีวิต เพื่อดำเนินชีวิตให้ตั้งงาม มีความสำเร็จ และเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น จนถึงความสมบูรณ์

ในด้านการแปล อาจารย์บรูส อีแวนส์ ได้ตั้งใจทำงานนี้ด้วยฉันทะ วิริยะ และอาศัยความชำนาญในการแปล งานจึงสำเร็จด้วยดี นอกจากนั้น ในระหว่างตรวจชำระและสอบทานคำแปล ก็ยังได้ปรับปรุงขัดเกลาถ้อยคำ ข้อความและสำนวนไปเรื่อยๆ ด้วยฉันทะเจตนาที่จะให้ธรรมนุญชีวิตฉบับแปล เป็นภาษาอังกฤษนี้มีความถูกต้อง แม่นยำ น่าอ่านมากที่สุด จึงขออนุโมทนา อาจารย์บรูส อีแวนส์ ไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ระหว่างนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เรียบเรียงมีงานต่างๆ คั่งค้างมาก และอาพาธบ่อยๆ ดร.สมศีล ฅานวังสะ รองศาสตราจารย์ แห่งสถาบัน ภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความเอื้อเฟื้อประสานงานของสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และโดยอนุเมตติของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีน้ำใจมาช่วยให้กำลังร่วมมือสนับสนุน ผ่อนเบาภาระในการทำงานทาง วิชาการ ข้อเสนอแนะต่างๆ และการร่วมพิจารณา ของ ดร.สมศีล ฅานวังสะ ได้อำนวยความสะดวกแก่งานนี้อย่างมาก ขออนุโมทนาความมีน้ำใจเกื้อหนุน ของ ดร.สมศีล ฅานวังสะ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนในการจัดเตรียมต้นแบบเพื่อการตีพิมพ์ โดยเฉพาะฉบับสองพากย์ ไทย-อังกฤษ ได้อาศัยพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินศร จินตาปญโญ) ช่วย ดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย จึงขออนุโมทนาพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ เป็น อย่างมาก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๐

บทนำ*

เมื่อพูดถึงเรื่องต่างๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ศาสนาทั้งหลายมีแนวปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ กล่าวคือ แบบหนึ่ง ไม่ใส่ใจเรื่องอย่างนั้นเลยโดยสิ้นเชิง มุ่งเน้นเฉพาะแต่การบรรลุจุดหมายที่สูงส่ง คือ การเข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า หรือเข้าถึงปรมาตถสัจจะ ส่วนอีกแบบหนึ่งก็สั่งสอนข้อปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันนั้นเสียอย่างละเอียดพิสดาร โดยกำหนดแก่เราว่าจะต้องคิดหมายใคร่ทำอะไรๆ แคะไหนอย่างไร จะต้องกินอาหารอะไร จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าแบบไหน ศาสนาสองแบบนี้ น่าจะเป็นสุดโต่ง ๒ ด้าน

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนสายกลางหรือสอนความพอดี ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ คำสอนในพระพุทธศาสนาดำเนินสายกลาง ระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับการตราบทบัญญัติเป็นกฎข้อบังคับที่เคร่งตึงตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความประพฤติตามหลักสัจธรรมที่เป็นอกาลิกโก ว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตากรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุด ถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก

เนื้อหาในหนังสือนี้ ได้รวบรวมจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหลาย ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา (ยุคแรก) สายเถรวาท ที่ทุกวันนี้ยังใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และถือปฏิบัติกันอยู่ ในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำสอนนี้มีอายุเกินกว่า ๒๕๐๐ ปีแล้ว แต่มีได้คร่ำคร่าล้าสมัยแต่ประการใด ในสังคมปัจจุบันยุคถือหลักความเสมอภาค ที่

---

* บทนำนี้ Mr. Bruce Evans ได้เขียนขึ้นสำหรับ *ธรรมบุญชีวิต* ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในที่นี้เมื่อนำทั้งสองพากย์มาพิมพ์ไว้คู่กัน จึงแปลไว้เพื่อให้ทั้งสองพากย์เท่ากันครบถ้วน

แบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามที่ถือสืบๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างลง ไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทั้งๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า “รู้แจ้งเจนจบ” แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย่อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งทีอะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้อย่างมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสน้ำอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางทีอาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่เก่าๆ แต่คงทนดีกว่า

เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็ก็จะเห็นผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เรเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบาสบายขึ้นด้วย ลองนำแนวคิดของคนสมัยนี้จำนวนมากที่มองสังคมเป็นสนามชิงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง กับคำสอนง่ายๆ ว่าด้วย “การปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง” หน้า ๖๓ มาเทียบกันดูซิว่าเป็นอย่างไร

คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม่แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์สินและอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือ “จริยธรรมเชิงลบ” กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรมดังเช่น “สิทธิมนุษยชน” มากองกีดกันกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช่ทรัพย์และอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลาง ที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้

คำสอนที่แสดงไว้ในหนังสือนี้ ยึดถือตามหลักธรรมที่เป็นความจริงอันไม่จำกัดกาล กล่าวคือ กรุณา เมตตา สามัคคี สังคหะ และปัญญา คนสมัยใหม่ที่มองธรรมชาติคนว่าเห็นแก่ตัว อาจจะรู้สึก คำสอนเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติ แต่ก็มีใช้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตาม จะต้องระลึกไว้ว่า คำสอนเหล่านี้เก่าแก่ถึง ๒,๕๐๐ ปีแล้ว อาจจะมีอยู่ ๒-๓ อย่างที่จะต้องนำมาแปลความหมายให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน แต่ข้าพเจ้ามีความรู้สึก คำสอนเหล่านั้นง่ายพอที่ผู้อ่านจะกลั่นกรองความหมายเอามาใช้ได้ด้วยตนเอง ขอให้หลักธรรมดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน เหมือนดังที่ได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวพุทธจำนวนมากมายาวนานทั่วโลก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์*

เรียงตามอักษรวิธีแห่งมคธภาษา

(ที่พิมพ์ตัว เอนหนา คือ คัมภีร์ในพระไตรปิฎก)

อง.อ.	องคุดตรนิกาย องุทธกา (มนนรตปุรณ)	ชา.อ.	ชาตภฏฐกถา
อง.องุทธก.	องคุดตรนิกาย องุทธกาปาด	เถร.อ.	เถรคาถา องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)
อง.เอก.	องคุดตรนิกาย เอกนปาด	เถรี.อ.	เถรีคาถา องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)
อง.เอกาทสก.	องคุดตรนิกาย เอกาทสกนปาด	ที.อ.	ทีฆนิกาย องุทธกา (สมงคควลาลินี)
อง.จตุกก.	องคุดตรนิกาย จตุกนปาด	ที.ปา.	ทีฆนิกาย ป่าฎีกาวคค
อง.ฉกก.	องคุดตรนิกาย ฉกนปาด	ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวคค
อง.ตีก.	องคุดตรนิกาย ตีกนปาด	ที.ส.	ทีฆนิกาย สีสกขณธวคค
อง.ทสก.	องคุดตรนิกาย ทสกนปาด	ธ.อ.	ธมมปทภฏฐกถา
อง.ทก.	องคุดตรนิกาย ทกนปาด	นิต.อ.	นิตเทศ องุทธกา (สทธมมปชโชติกา)
อง.นวก.	องคุดตรนิกาย นวกนปาด	ปญจ.อ.	ปญจปกรณ องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)
อง.ปญจก.	องคุดตรนิกาย ปญจกนปาด	ปฎีส.อ.	ปฎีสมกิทามคค องุทธกา (สทธมมปกาสิณี)
อง.สตก.	องคุดตรนิกาย สตกนปาด	เปต.อ.	เปตวตถุ องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)
อป.อ.	อปทาน องุทธกา (วิสุทธชนวิลาสิณี)	พทุธ.อ.	พทุธรัส องุทธกา (มธูรตถวิลาสิณี)
อภิ.ก.	อภิธมมปิฎก กถาวตถุ	ม.อ.	มชฌิมนิกาย องุทธกา (ปปญจสุทนี)
อภิ.ธา.	อภิธมมปิฎก ธาตถกถา	ม.อุ.	มชฌิมนิกาย อุปริปณณาสา
อภิ.ป.	อภิธมมปิฎก ปฎฐาน	ม.ม.	มชฌิมนิกาย มชฌิมปณณาสา
อภิ.ป.	อภิธมมปิฎก ปุคคคปณณตติ	ม.ญ.	มชฌิมนิกาย มุตปณณาสา
อภิ.ยมก.	อภิธมมปิฎก ยมก	มงคค.	มงคคตถที่ปนี
อภิ.วิ.	อภิธมมปิฎก วิวงค	มิลินท.	มิลินทปมทา
อภิ.ส.	อภิธมมปิฎก ธมมสงคณ	วินย.	วินยปิฎก
อิต.อ.	อิติวตถก องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)	วินย.อ.	วินย องุทธกา (สมนตปาสาทิกา)
อุ.อ., อุทาน.อ.	อุทาน องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)	วินย.ฎีกา	วินยฎีกา ฎีกา (สารตตที่ปนี)
ชุ.อป.	ชุททกนิกาย อปทาน	วิงค.อ.	วิงค องุทธกา (สมโมหวิโนทนี)
ชุ.อิต.	ชุททกนิกาย อิติวตถก	วิมาน.อ.	วิมานวตถุ องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)
ชุ.อุ.	ชุททกนิกาย อุทาน	วิสุทธี.	วิสุทธีคค
ชุ.ชุ.	ชุททกนิกาย ชุททกปาส	วิสุทธี.ฎีกา	วิสุทธีคค มหาฎีกา (ปรมตตมญชุสา)
ชุ.จரிய.	ชุททกนิกาย จரியปิฎก	สงคณ.อ.	ธมมสงคณ องุทธกา (องุทธสาสิณี)
ชุ.จุ.	ชุททกนิกาย จุหนิตเทศ	สงคท.	อภิธมมตตสงคท
ชุ.ชา.	ชุททกนิกาย ชาตค	สงคท.ฎีกา	อภิธมมตตสงคท ฎีกา (อภิธมมตถวิกาวิณี)
ชุ.เถร.	ชุททกนิกาย เถรคาถา	ส.อ.	สยุตตนิกาย องุทธกา (สารตตปาลาสิณี)
ชุ.เถรี.	ชุททกนิกาย เถรีคาถา	ส.ช.	สยุตตนิกาย ชนธวาวคค
ชุ.ธ.	ชุททกนิกาย ธมมปท	ส.น.	สยุตตนิกาย นิตานวคค
ชุ.ปฎี.	ชุททกนิกาย ปฎีสมกิทามคค	ส.ม.	สยุตตนิกาย มหาวาวคค
ชุ.เปต.	ชุททกนิกาย เปตวตถุ	ส.ส.	สยุตตนิกาย สคากวคค
ชุ.พทุธ.	ชุททกนิกาย พทุธรัส	ส.สพ.	สยุตตนิกาย สหยตตนวคค
ชุ.ม., ชุ.มทา.	ชุททกนิกาย มทานิตเทศ	สุตต.อ.	สุตตนปาด องุทธกา (ปรมตตโชติกา)
ชุ.วิมาน.	ชุททกนิกาย วิมานวตถุ		
ชุ.สุ.	ชุททกนิกาย สุตตนปาด		
ชุททก.อ.	ชุททกปาส องุทธกา (ปรมตตโชติกา)		
จரிய.อ.	จரியปิฎก องุทธกา (ปรมตตที่ปนี)		

* คัมภีร์ที่สำคัญได้นำมาลงไว้ทั้งหมด แม้ว่าบางคัมภีร์จะมีได้มีการอ้างอิงในหนังสือนี้

สารบัญ

ภาค ๑: วินัยชาวพุทธ	๑
ภาค ๒: ธรรมบุญชีวิต	๑๑
หมวดนำ: คนกับความเป็นคน	๑๑
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ	๑๑
๒. คนสมบูรณ์แบบ	๑๔
หมวดหนึ่ง: คนกับสังคม	๑๗
๓. คนมีศีลธรรม	๑๗
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม	๒๐
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน	๒๒
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี	๒๕
๗. คนผู้นำรัฐ	๒๗
หมวดสอง: คนกับชีวิต	๓๒
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ	๓๒
๙. คนประสบความสำเร็จ	๓๖
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ	๓๙
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ	๔๒
๑๒. คนไม่หลงโลก	๔๗
หมวดสาม: คนกับคน	๕๐
๑๓. คนร่วมชีวิต	๕๐
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล	๕๔
๑๕. คนสืบตระกูล	๕๖
๑๖. คนที่จะคบหา	๖๐
๑๗. คนงาน-นายงาน	๖๓

หมวดสี่: คนกับมรรคา	๖๔
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา	๖๔
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา	๖๘
๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา	๗๒
๒๑. คนสืบศาสนา	๗๕
๒๒. คนถึงธรรม	๗๗
บันทึกท้ายเล่ม	๘๐

สารบัญพิสดาร

คำปรารภ	(๑)
บทนำ	(๕)
อักษรย่อชื่อคัมภีร์	(๘)
ภาค ๑: วินัยชาวพุทธ	๑
หมวดหนึ่ง: วางฐานชีวิตให้มั่น	๑
กฎ ๑: เว้นชั่ว ๑๔ ประการ	๑
ก. เว้นกรรมกิเลส ๔	๑
ข. เว้นอกติ ๔	๑
ค. เว้นอบายมุข ๖	๒
กฎ ๒: เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน	๒
ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา	๒
๑. รู้ทันมิตรเทียม	๒
๒. รู้ถึงมิตรแท้	๓
ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้	๔
กฎ ๓: รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ	๔
ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์	๔
ทิศที่ ๑ บิดามารดา	๔
ทิศที่ ๒ ครูอาจารย์	๕
ทิศที่ ๓ ภรรยา	๕
ทิศที่ ๔ มิตรสหาย	๖
ทิศที่ ๕ คนรับใช้และคนงาน	๖
ทิศที่ ๖ พระสงฆ์	๗
ข. เกื้อกูลกันประสานสังคม	๗
หมวดสอง: นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย	๘

ก. จุดหมาย ๓ ชั้น	๘
ชั้นที่ ๑ จุดหมายชั้นตาเห็น	๘
ชั้นที่ ๒ จุดหมายชั้นเลยตาเห็น	๘
ชั้นที่ ๓ จุดหมายสูงสุด	๘
ข. จุดหมาย ๓ ด้าน	๘
ด้านที่ ๑ จุดหมายเพื่อตน	๘
ด้านที่ ๒ จุดหมายเพื่อผู้อื่น	๘
ด้านที่ ๓ จุดหมายร่วมกัน	๘
ชาวพุทธชั้นนำ	๑๐
ภาค ๒: ธรรมบุญชีวิต	๑๑
หมวดนำ: คนกับความเป็นคน	๑๑
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ (สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)	๑๑
๒. คนสมบูรณ์แบบ (สมาชิกที่ดีของมนุษยชาติ)	๑๔
หมวดหนึ่ง: คนกับสังคม	๑๗
๓. คนมีศีลธรรม (สมาชิกในหมู่อารยชน)	๑๗
ก. มีสุจริตทั้งสาม	๑๗
ข. ประพฤติตามอารยธรรม	๑๗
ค. อย่างต่ำมีศีล ๕	๑๘
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม)	๒๐
ก. มีพรหมวิหาร	๒๐
ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์	๒๑

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน (สมาชิกที่ดีของชุมชน)	๒๒
ก. พึ่งตนเองได้	๒๒
ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี	๒๓
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี (สมาชิกที่ดีของรัฐ)	๒๕
ก. รู้หลักอธิปไตย	๒๕
ข. มีส่วนในการปกครอง	๒๖
๗. คนผู้นำรัฐ (พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)	๒๗
ก. ทรงทศพิธราชธรรม	๒๗
ข. บำเพ็ญกรณี์ของจักรพรรดิ	๒๘
ค. ประกอบราชสังคหะ	๓๐
ง. ละเว้นอคติ	๓๐
หมวดสอง: คนกับชีวิต	๓๒
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ (ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)	๓๒
ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย	๓๒
ข. ภายในทรงพลัง	๓๔
ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น	๓๔
๙. คนประสบความสำเร็จ (ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)	๓๖
ก. หลักความเจริญ	๓๖
ข. หลักความสำเร็จ	๓๗
ค. หลักแผ่สัตว์โพธิญาณ	๓๗
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)	๓๘
ก. ขยันหาและรักษาสมบัติ	๓๘
ข. ขยันแฉงจัดสรรทรัพย์	๔๐
ค. ขยันจับจ่ายกินใช้	๔๐

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)	๔๒
ก. มีความสุขสี่ประการ	๔๒
ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ	๔๓
ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่	๔๔
ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง	๔๔
จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี	๔๕
๑๒. คนไม่หลงโลก (ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)	๔๗
ก. รู้ทันโลกธรรม	๔๗
ข. ไม่มองข้ามเทวทูต	๔๗
ค. คำนึงสูตรแห่งชีวิต	๔๘

หมวดสาม: คนกับคน

๑๓. คนร่วมชีวิต (คู่ครองที่ดี)	๕๐
ก. คู่สร้างคู่สม	๕๐
ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ	๕๐
ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี	๕๒
ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน	๕๒
จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา	๕๓
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล (หัวหน้าครอบครัวที่ดี)	๕๔
ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่	๕๔
ข. บูชาคนที่เหมือนไฟ	๕๔
ค. ใส่ใจบุตรธิดา	๕๕
ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน	๕๕
จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ	๕๕

๑๕. คนสี่ตระกูล (ทายาทที่ดี)	๕๖
ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า	๕๖
ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม	๕๗
ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี	๕๘
ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๕๘
๑๖. คนที่จะคบหา (มิตรแท้-มิตรเทียม)	๖๐
ก. มิตรเทียม	๖๐
ข. มิตรแท้	๖๐
ค. มิตรต่อมิตร	๖๒
๑๗. คนงาน-นายงาน (ลูกจ้าง-นายจ้าง)	๖๔
ก. นายจ้างพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน	๖๓
ข. คนรับใช้และคนงานมีน้ำใจช่วยเหลือนาย	๖๓
หมวดสี่: คนกับมรรคา	๖๔
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษ (ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)	๖๔
ก. เป็นกัลยาณมิตร	๖๔
ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้	๖๕
ค. มีลีลาครุครบทั้งสี่	๖๕
ง. มีหลักตรวจสอบสาม	๖๖
จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์	๖๖
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา (นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)	๖๘
ก. รู้หลักบุพภาคของการศึกษา	๖๘
ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๖๙
ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา	๖๙
ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูต	๗๐
จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา	๗๑

๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา (อุบาสก อุบาสิกา)	๗๒
ก. เกื้อกูลพระ	๗๒
ข. กระทำบุญ	๗๒
ค. คຸ້นพระศาสนา	๗๓
ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ	๗๔
จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า	๗๔
๒๑. คนสืบศาสนา (พระภิกษุสงฆ์)	๗๕
ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน	๗๕
ข. หมั่นพิจารณาตนเอง	๗๕
๒๒. คนถึงธรรม (ผู้หมดกิเลส)	๗๗
บันทึกท้ายเล่ม	๘๐
แถลงความเป็นมา	๘๓
บันทึกของผู้แปล	๘๕

ภาค ๑: วินัยชาวพุทธ

พระสงฆ์มีวินัยของพระภิกษุ ที่จะต้องประพฤติให้เป็นผู้มีศีล ชาวพุทธ และมนุษย์ทั่วไป ก็มีวินัยของคฤหัสถ์ ที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นมาตรฐาน

หมวดหนึ่ง

วางฐานชีวิตให้มั่น

ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตที่ดั่งงาม และร่วมสร้างสรรค์สังคมให้เจริญ มั่นคง ตามหลัก วินัยของคฤหัสถ์ (คิหิวินัย) ดังนี้

กฎ ๑: เว้นชั่ว ๑๔ ประการ

ก. เว้นกรรมกิเลส (บาปกรรมที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง) ๔ คือ

- ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)
- ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอทินนาทาน)
- ไม่ประพฤติผิดทางเพศ (เว้นกาเมสุมิจจาร)
- ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข. เว้นอกติ (ความลำเอียง/ประพฤติคลาดธรรม) ๔ คือ

- ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะฉลาด (เว้นภยาคติ)

ค. **เว้นอบายมุข** (ช่องทางเสื่อมทรัพย์อัปชีวิต) ๖ คือ

๑. ไม่เสพติดสุรายาเมา
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
๔. ไม่หลงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

กฎ ๒: เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน

ก. **เลือกสรรคนที่จะเสวนา** คบคนที่จะนำชีวิตไปในทางแห่งความเจริญ

และสร้างสรรค์ โดยหลักเว้นมิตรเทียม คบหาแต่มิตรแท้ คือ

๑. **รู้ทันมิตรเทียม หรือ ศัตรูผู้มาในร่างมิตร** (มิตรปฏิรูปก์) ๔ ประเภท

๑) **คนปกกลอก** มีแต่ชวนเอาของเพื่อนไป มีลักษณะ ๔

- (๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- (๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
- (๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจเพื่อน
- (๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

๒) **คนดีแต่พูด** มีลักษณะ ๔

- (๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
- (๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
- (๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
- (๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓) **คนหัวประจบ** มีลักษณะ ๔

- (๑) จะทำชั่วก็เออออ
- (๒) จะทำดีก็เออออ

(๓) ต่อหน้าสรรเสริญ

(๔) ลับหลังนินทา

๔) **คนชวนฉิบหาย** มีลักษณะ ๔

(๑) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา

(๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน

(๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น

(๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

๒. **รู้จักมิตรแท้ หรือ มิตรด้วยใจจริง** (สุทรมิตร) ๔ ประเภท

๑) **มิตรอุปการะ** มีลักษณะ ๔

(๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน

(๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน

(๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้

(๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒) **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** มีลักษณะ ๔

(๑) บอกความลับแก่เพื่อน

(๒) รักษาความลับของเพื่อน

(๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง

(๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓) **มิตรแนะนำประโยชน์** มีลักษณะ ๔

(๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้

(๒) แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี

(๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง

(๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔) **มิตรมีใจรัก** มีลักษณะ ๔

(๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)

- (๒) เพื่อนมีสุข พลอยแช่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
- (๓) เขาดีเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
- (๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์ ดึงฝังเก็บรวมน้ำหวานและเกสร

ขั้นที่ ๒ เมื่อทรัพย์เก็บก่อก้อนตั้งจอมปลวก พึ่งวางแผนใช้จ่าย คือ

- ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง และทำความดี
- ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การงานประกอบกิจการอาชีพ
- ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็น

กฎ ๓: รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ

ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์ ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะทั้ง ๖ คือ

ทิศที่ ๑ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพ**บิดามารดา** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหน้า ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
  ๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
  ๓. ดำรงวงศ์สกุล
  ๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
  ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน
- บิดามารดาอนุเคราะห์บุตร** ตามหลักปฏิบัติดังนี้
๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
  ๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธรรมาเมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

ทศที่ ๒ ในฐานะที่เป็นศิษย์ ฟังแสดงความเคารพนับถือ*ครูอาจารย์* ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องขวา ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
  ๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รั้งใช้ ปรีกษา ชักถาม รั้งคำแนะนำ เป็นต้น
  ๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
  ๔. ประณินบัติ ช่วยบริการ
  ๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจสำคัญ
- อาจารย์อนุเคราะห์*ศิษย์* ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ มีความสุขความเจริญ

ทศที่ ๓ ในฐานะที่เป็นสามี ฟังให้เกียรติบำรุง*ภรรยา* ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหลัง ดังนี้

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์*สามี* ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ซ่างจัดซ่างทำ เองงานทุกอย่าง

ทศที่ ๔ ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อ*มิตรสหาย* ผู้เปรียบเสมือน
ทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

*มิตรสหาย*อนุเคราะห์ตอบ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทศที่ ๕ ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุง*คนรับใช้* และ*คนงาน* ผู้
เปรียบเสมือนทิศเบื้องล่าง ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

๕. ให้มีวินัยหุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

คนรับใช้และคนงาน แสดงน้ำใจต่อนายงาน ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

ทศที่ ๖ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อ

พระสงฆ์ ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องบน ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์**กตุหัตถ์** ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้มีความสุขความเจริญ

ข. เกื้อกูลกันประสานสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุขมั่นคงสามัคคีมีเอกภาพ ด้วย**สังคหัตถ์ ๔** คือ

๑. ทาน เพื่อแบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยของ)

๒. *ปิยวาจา* พูดอย่างรักกัน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)
๓. *อัตถจริยา* ทำประโยชน์แก่เขา (ช่วยด้วยกำลังแรงงาน)
๔. *สมานัตตตา* เอาตัวเข้าสมาน (ช่วยด้วยร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหา
เสมอกันโดยธรรม และร่วมสุขร่วมทุกข์กัน)

หมวดสอง

นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย

- ก. **จุดหมาย ๓ ขั้น** ดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมาย (อัตถะ) ๓ ขั้น คือ
- ขั้นที่ ๑** *ทิวฐธัมมิกัตถะ* **จุดหมายขั้นตาเห็น** หรือ **ประโยชน์ปัจจุบัน**
- ก) *มีสุขภาพดี* ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืน
  - ข) *มีเงินมีงาน* มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
  - ค) *มีสถานภาพดี* เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
  - ง) *มีครอบครัวผาสุก* ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ
- ทั้ง ๔ นี้ พึ่งให้เกิดมีโดยธรรม และใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น
- ขั้นที่ ๒** *ลัมปรายิกัตถะ* **จุดหมายขั้นเลยตาเห็น** หรือ **ประโยชน์เบื้องหน้า**
- ก) *มีความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ* ไม่อ้ำว้างเลื่อนลอย มีหลักยึดเหนี่ยวใจให้เข้มแข็ง ด้วย*ศรัทธา*
  - ข) *มีความภูมิใจ* ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การอันดีงาม ด้วย*ความสุจริต*
  - ค) *มีความอิมใจ* ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้ทำประโยชน์ตลอดมา ด้วย*น้ำใจเสียสละ*
  - ง) *มีความกล้าก้ำมั่นใจ* ที่จะแก้ไขปัญหา นำชีวิตและภารกิจไปได้ ด้วย*ปัญญา*

จ) มีความโล่งจิตมั่นใจ มีทุนประกันภาพใหม่ ด้วยได้ทำไว้แต่
กรรมที่ดี

ขั้นที่ ๓ ประมัตถะ จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง

- ก) ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปร ก็ไม่
หวั่นไหว มีใจเกษมศานต์มั่นคง
- ข) ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิต ให้ผิดหวังโศกเศร้า มีจิต
โล่งโปร่งเบาเป็นอิสระ
- ค) สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มี
ความสุขที่แท้
- ง) รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่
ด้วยปัญญา

ถ้าบรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่ ๒ ขึ้นไป เรียกว่าเป็น **“บัณฑิต”**

- ข. จุดหมาย ๓ ด้าน** จุดหมาย ๓ ขั้นนี้ พึงปฏิบัติให้สำเร็จครบ ๓ ด้าน คือ
- ด้านที่ ๑ อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน หรือ ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์
๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิต
ของตนขึ้นไปให้ได้ให้ถึง
  - ด้านที่ ๒ ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์
๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้ให้ถึงด้วยการชักนำ
สนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปตามลำดับ
  - ด้านที่ ๓ อุกยัตถะ จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย** คือ
ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม
รวมทั้งสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์
บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย
๓ ขั้นข้างต้น

ชาวพุทธชั้นนำ

ชาวพุทธที่เรียกว่า อุบาสก และอุบาสิกา นับว่าเป็นชาวพุทธชั้นนำ จะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลักให้เป็นอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป นอกจากรักษาวินัยชาวพุทธแล้ว ต้องมีอุบาสกธรรม ๕ ดังนี้

๑. **มีศรัทธา** เพื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่งมงาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด

๒. **มีศีล** นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัมมาชีพแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุน้อยลง ลดการเบียดเบียน และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น

๓. **ไม่ถืองมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม** มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโชคลางเรื่องขลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจดลบันดาล

๔. **ไม่แสวงหาพาหิรทักษิไณย** ไม่ไขว่คว้าเขตบุญขุนคลังผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ นอกหลักพระพุทธศาสนา

๕. **ชวนชวายนในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา** ใส่ใจริเริ่มและสนับสนุนกิจกรรมการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หมายเหตุ

- วินัยชาวพุทธนี้ ปรับให้ง่ายขึ้น ณ ๑๐ ส.ค. ๒๕๔๓ จาก “ภาค ๑: มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ” ในหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๔๐ เมื่อเสร็จแล้ว ได้ขอให้ ดร.สมศีล ฆานวงค์ ประดิษฐ์คำแปลภาษาอังกฤษฉบับเดิมให้ตรงตามฉบับปรับปรุงนี้
- คำว่า “ชาวพุทธ” คนไทยมักเข้าใจกันโดยทั่วไปว่าหมายถึงชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์เท่านั้น ดังนั้น “วินัยชาวพุทธ” ในบริบทนี้จึงหมายถึงวินัยของคฤหัสถ์โดยเฉพาะ ซึ่งแตกต่างจากวินัยของพระภิกษุ
- วินัยของคฤหัสถ์ คือ คีหิวินัย ได้แก่พระพุทธโฆษาทโนลึงคาลกสูตรพระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ (ที. ปา.๑๑/๑๓๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗)
- “อุบาสกธรรม ๕” มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ (อง ปญจก. ๒๒/๑๓๕/๒๓๐)

ภาค ๒: ธรรมนุญชีวิต

หมวดนำ

คนกับความเป็นคน

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ

(สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ *ลึกลับ* หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว เชื่อว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จัก ดำเนินชีวิตที่ดั่งงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ

มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ผู้เป็นสมาชิกใหม่ของมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน ๗ ประการ ที่เรียกว่า *แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งงาม* หรือ *รุ่งอรุณของการศึกษา* ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

๑. *กัลยาณมิตรตตา* (มีกัลยาณมิตร) *แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี* คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้นแต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมกับกัลยาณชน ที่มีอิทธิพลชักนำ และชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดั่งงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์

๒. **ศีลสัมปทา** (ทำศีลให้ถึงพร้อม) **มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต** คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศีลขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. **ฉันทสัมปทา** (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) **มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์** คือ เป็นผู้มัวปลงแห่งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิดจะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้วังวนแห่งความมัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อินทรีย์ มีตาที่ดูหูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการทำสิ่งดีงาม ด้วยการใช้สมองและมือในการสร้างสรรค์

๔. **อัตตสัมปทา** (ทำตนให้ถึงพร้อม) **มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้** คือ ระลึกอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบากอุปสรรคและปัญหา เป็นจุดเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕. **ทิวฐีสัมปทา** (ทำทิวฐีให้ถึงพร้อม) **ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรก็ตามเหตุและผล** คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ดีงามมีเหตุผล อย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรองสืบสวนค้นคว้า

เป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาล
ชะตากรรม กับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะใฝ่ทำ
ให้สำเร็จและดีงามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุ
ปัจจัยที่มีและที่ทำ ถึงสำเร็จก็ไม่หลงลอย ถึงพลาดก็ไม่หงอยงง ดำรงจิต
ผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่ว่าจะวุ่นวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อน
ไหลไปตามกระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

๖. **อัปปรมาทสัมปทา** (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) **ตั้งตนอยู่ใน
ความไม่ประมาท** คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นตระหนกถึง
ความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้งของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่ง
เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้นิ่งนอน
ใจอยู่ไม่ได้ และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้น
ชวนขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม และเสริมสร้าง
เหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลาทั้งคืนวันที่ผ่านไปให้เป็น
ประโยชน์มากที่สุด

๗. **โยนิโสมนสิการสัมปทา** (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) **ฉลาดคิด
แยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง** คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น
คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย
โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็น
ความจริง หรือเพื่อให้เห็นแง่มุมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถ
แก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญา
ที่จะทำให้พึงตนเองและเป็นที่ยังของคนอื่นได้

๒. คนสมบูรณ์แบบ

(สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติ)

คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ มีธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. *ธัมมัญญตา* **รู้หลักและรู้จักเหตุ** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่ และดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. *อัถถัญญตา* **รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. *อัตตัญญาตา รู้ตน* คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. *มัตตัญญาตา รู้ประมาณ* คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการ บริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติ กิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกรสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใจเพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. *กาลัญญาตา รู้กาล* คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. *ปริสัญญญาตา รู้ชุมชน* คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชนุม และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชนุม และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ควรต้องทำกิริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ๆ เป็นต้น

๗. *บุคคลัญญาตา รู้บุคคล* คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

ธรรม ๗ ข้อนี้ เรียกว่า สัปุริสธรรม* แปลว่า ธรรมของสัปุริสชน
คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์

(อง.สตุตทก. ๒๓/๖๕/๑๑๔)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑ หน้า ๘๐

หมวดหนึ่ง

คนกับสังคม

*

๓. คนมีศีลธรรม

(สมาชิกในหมู่อารยชน)

คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือ คุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

๑. กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ตั้งงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย

๒. วาจาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ตั้งงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา

๓. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ตั้งงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗)

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

• ทางกาย ๓

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอาไรต์เอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

• ทางวาจา ๔

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ

๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย; พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง

๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

• ทางใจ ๓

๘. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เพื่อแผ่กว้างขวาง

๙. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** (ทางทำกรรมดี) บ้าง **ธรรมจริยา** บ้าง **อารยธรรม** บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็น วาสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต

(ม.ม. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓)

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย

ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก ศิล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจรรยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. เว้นจากอกุศลนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมีเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

(อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๒/๒๒๗)

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม

(สมาชิกที่ดีของสังคม)

สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้

๑. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือ ให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ ทั้งปวง

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ก็มีใจแจ่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม*

(ที่.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕)

* กรณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดี ต่างชวนชวายนในกิจหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางที่เฉยคอยดูโดยสงบ ไม่เข้าชี้จู้ ไม่ก้าวกายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาข้อหนึ่งว่า อุเบกขานั้น เหมือนตั้งนายสารถิ เมื่อม้าวิ่งถูกทางเรียบสนิท ก็นั่งคุมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่โดยนัยนี้ จึงแสดง ความหมายของอุเบกขาอย่างคลุมความว่า ความรู้จักวางที่เฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรถต้องได้รับผลสมควรแก่ความรับผิดชอบของตน

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า **สังคหัตถุ ๔** อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. **ทาน ให้อภัย** คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. **ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน** คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือ คำแสดงความเห็นนอกเหนือใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. **อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา** คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วย แก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. **สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน** คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับทุกคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า: **ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา**

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน

(สมาชิกที่ดีของชุมชน)

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. พึ่งตนเองได้ คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า **นาถกรณีธรรม**) ๑๐ ประการ คือ

๑. **ศีล ประพฤติดีมีวินัย** คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาชีพ

๒. **พาหุสัจจะ ได้ศึกษาศดับมาก** คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังมาก อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใด ก็ศึกษาให้ชำนาญ มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. **กัลยาณมิตรตถา รู้จักคบคนดี** คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องและถ้อยเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. **โสวจัลสตา เป็นคนที่พูดกันง่าย** คือ ไม่ถือรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. **กิงกรณีเยสุ ทักขตา ขวนขวายกิจของหมู่** คือเอาใจใส่ช่วยเหลือ ชูระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖. **ธรรมกามตา เป็นผู้ใคร่ธรรม** คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกรสนิยมสนสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. **วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน** คือ ขยันหมั่นเพียร พยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้ง ธุระหน้าที่

๘. **สันตุภูฐี มีสันโดษรู้พอดี** คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงาน และผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. **สติ มีสติคงมั่น** คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลิผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถลาลงในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. **ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์** คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณ์ญาณ

(ที.ปา. ๑๑/๓๕๗/๒๘๑)

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า **สาราณียธรรม** (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการ คือ

๑. **เมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา** คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. **เมตตาวิจิตรกรรม พุดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. **เมตตาโมกกรรม คิตต่อกันด้วยเมตตา** คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. **สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้** คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน

๕. **ศีลสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา** คือ มีความประพฤติสุจริต ดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. **ทิวฐีสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้** คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗)

๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี

(สมาชิกที่ดีของรัฐ)

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า **อธิปไตย ๓ ประการ*** ดังนี้

๑. **อัตตอธิปไตย** ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนและสิ่งที่เนื่องด้วยตน เป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

๒. **โลกาธิปไตย** ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. **ธรรมาธิปไตย** ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความสามารถใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๒ หน้า ๘๐

ข. มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสี่ยง นำไปสู่ความสำเร็จรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า อปรีหานิยธรรม ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำงานทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

๓. ไม่ถืออำเภอใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนุญ

๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนิยสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(ที่.ม. ๑๐/๖๘/๘๖)

นอกจากนี้ พึงประพาดิตนเป็นผู้ครองเรือนและหัวหน้าครอบครัวที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๒ ว่าด้วยคนครองเรือนที่เลิศล้ำ โดยเฉพาะข้อจ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

๗. คนผู้นำรัฐ

(พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. ทรงทศพิธราชธรรม คือ มีคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือ ราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. **ทาน ให้ปันช่วยประชา** คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก สรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชากรราษฎรได้รับประโยชน์ สุขความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. **ศีล รักษาความสุจริต** คือ ประพฤติดีงาม สำรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชากรราษฎร มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. **ปริจจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ** คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. **อาชชวะ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง** คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. **มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน** คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง

๖. **ตปะ พันมัวเมาด้วยเผากิเลส** คือ แผลเผากิเลสต้นหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่น แต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. **อภโภระ ถือเหตุผลไม่โกรธา** คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. **อวิหิงสา มือหิงสน่าร่มเย็น** คือ ไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ ผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. **ขันติ ข่านะเช็ญด้วยขันติ** คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายนำเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. **อวิโรธนะ มิปฏิบัติคลาดจากธรรม** คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนาโดยชอบธรรม ก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำที่ร้ายลาก สักการะหรืออิฏฐารมณานิฏฐารมณีใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กิติ นิตธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม กิติ ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า **จักรวรรดิวัตร** (ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ) ๕ ประการ* คือ

๑. **ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. **ธรรมิการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม** คือ จัดอำนาจการรักษาคู่ครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน** ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่นพ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมนชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์ห้าสัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. **มา อธรรมการ ห้ามกั้นการอาธรรม** คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กั้นคนร้าย ให้ออกาศคนดี

๔. **ธนาสุประทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้** มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. **ปริปุจฉา ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา** แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมัวเมา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๓ หน้า ๘๑

** หมายถึง พระมหากษัตริย์ หรือคนในครอบครัวและนักปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งพึงคุ้มครอง โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน

หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไถ่ถามหาความรู้หาความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

(ที่.ปว. ๑๑/๓๕/๖๕)

ค. ประกอบราชสังคหะ คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร์ ให้ประชาชนชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า **ราชสังคหัตถุ** (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ

๑. **สัสสมณะ ฉลาดบำรุงธัญญาหาร** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. **ปริสเมธะ ฉลาดบำรุงข้าราชการ** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. **สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผลานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. **วาชไยยะ มีวาทีหะดุติมใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทาย ไถ่ถามทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

(ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐)

ง. ละเว้นอคติ นักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

(ที.ปา. ๑๑/๑๗๖/๑๙๖)

หมวดสอง
คนกับชีวิต

*

๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ
(ชีวิตที่เกิดล้าสมบูรณ์)

คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรันพรียงแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. **นำชีวิตสู่จุดหมาย** คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า **อตถะ** หรือ **อรรถ ๓** คือ

๑. **ทิฏฐธัมมิกัตถะ** จุดหมายชั้นตาเห็น หรือ **ประโยชน์ปัจจุบัน** ที่สำคัญ คือ

- ก) **มีสุขภาพดี** ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ข) **มีเงินมีงาน** มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) **มีสถานภาพดี** ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ง) **มีครอบครัวผาสุก** ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. **สัมปรายิกัตถะ** จุดหมายชั้นเลยตาเห็น หรือ **ประโยชน์เบื้องหน้า** ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ

- ก) **ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ** ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ข) **ความภูมิใจ** ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การตั้งงามสุจริต

- ค) ความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- ง) ความแก้แค้นล้ามันใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป
- จ) ความโปร่งโล่งมันใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสุภาพใหม่

๓. **ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด** หรือ **ประโยชน์อย่างยิ่ง** คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

- ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ
- ข) ไม่ผิตหวังโศกเศร้าบิบบั่นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด
- ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อัตถะ ๓ ชั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. **อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน** หรือ **ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลุถึง

๒. **ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น** หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. **อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน** หรือ **ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ชั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้การแสวงประโยชน์ตนส่งผลกระทบเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุถึงปรมัตถ์ คือประโยชน์สูงสุด

ข. ภายในทรงพลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า **พลัง** (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ

๑. **ปัญญาพลัง กำลังปัญญา** คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจ ถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจ เหตุผล และสภาพความจริง

๒. **วิริยพลัง กำลังความเพียร** คือ เป็นผู้ประกอบกิจการทำหน้าที่การทำงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

๓. **อนวัชชพลัง* กำลังสุจริต** หรือกำลังความบริสุทธิ์ คือมีความประพฤติและหน้าที่การงาน สุจริตไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. **สังคหพลัง กำลังการสงเคราะห์** คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำสั้ันๆ ว่า **รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่อง มีสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์**

(อง.นวก. ๒๓/๒๐๘/๓๗๖)

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า **อริยฐาน** (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

* แปลตามศัพท์ว่า "กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ"

๑. **ปัญญา ใช้ปัญญา** คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วยความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วุ่นวายตามอารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เฝ้าชวน ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. **สัจจะ รักษาสัจจะ** คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัด เห็นชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมาตม์

๓. **จาคะ เพิ่มพูนจาคะ** คือ คอยเสริมหรือทวีความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทานตนไว้มิให้ตกไป เป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเฝ้าชวน ให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ ทั้งหมดเริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. **อุปสมะ รู้จักสงบใจ** คือ รู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ผีอกตน ให้สามารถระงับความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบผ่องใสรู้จักรสแห่งสันติ คนที่รู้จักรสแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงไหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย

(ม.อ. ๑๔/๖๘๒/๔๓๗)

๙. คนประสบความสำเร็จ

(ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะ
ในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. หลักความเจริญ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง
ที่เรียกว่า **จักร** (ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. **ปฏิรูปเทสวาสะ** เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือ
แหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกการศึกษา
พัฒนาชีวิต การแสวงหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความ
เจริญก้าวหน้า

๒. **สัปปริสุปัสสยะ** **เสาะเสวนาคบหา** คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วม
หมู่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงหาความรู้
ความก้าวหน้าองงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. **อัตตสัมมาปณิธิ** **ตั้งตนไว้ถูกวิถี** คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและ
ทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้ดีงามแน่ชัด และ
นำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง ไม่พร่าส่าย ไม่ไกลเขินแชน

๔. **ปุพเพกตปุญญตา** **มีทุนดีได้เตรียมไว้** ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมี
สติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีก
ส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหา
ความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนาญเตรียมไว้
ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ
สามารถสร้างสรรค์ ประโยชน์สุข และก้าวสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไป

(อง.จตุกก. ๒๑/๓๑/๔๑)

ข. หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า **อิทธิบาท** (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. **ฉันทะ มีใจรัก** คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. **วิริยะ พากเพียรทำ** คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. **จิตตะ เอาจิตฝึกฝน** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. **วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน** คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ตัวอย่างเช่น **ผู้ทำงานทุกๆ ไป อาจจำสั้นๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา**

(ที.ปา. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓)

ค. หลักเมล็ดโพธิญาณ ดำเนินตามพระพุทธรูปปฏิบัติ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระองค์บรรลุสัมโพธิญาณ เรียกว่า **อุปัญญาต-ธรรม** (ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง) คือ

๑. อสนนุญจิตา กุสเลสุ ฌมเมสุ **ไม่สันโดษในกุศลธรรม** คือ **ไม่รู้** อิม **ไม่รู้**พอ ในการสร้างสรรค์ความดีและสิ่งที่ดี

๒. อปปฏิวาณิตา จ ปธานสมิ **บำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ** คือ เพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไป **ไม่ยอมถอยหลัง** **ไม่ยอมแพ้** **ไม่ยอมท้อถอยต่ออุปสรรค** และความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๗/๒๒๓)

๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ

(ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่เราจะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติ ตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. ขันหาและรักษาสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยการสุขชั้นต้น ที่เรียกว่า **ทิฏฐธัมมิกัตถ-สังวัตตนิกรธรรม*** ๔ ประการ

๑. **อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น** คือ ขยันหมั่นเพียร ใน การปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความ ซำนิชำนาญและรู้จักจริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสม ที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. **อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา** คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบ ธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. **กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร** คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่ คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงูไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่าน ผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อ อาชีพการงาน

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๘๑

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

(อง.อภุชก. ๒๗/๑๔๔/๒๘๘)

ข. **ชั้นแจจจัดสรรทรัพย์** เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า **โกศวิภาค ๔** คือ

- เอเคน โภเค ภูญเชย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- ทวีทิ กมม บโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบกิจการงาน
- จตุตถภูจ นิธาเปยย อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

(ที.ป. ๑๑/๑๔๗/๒๐๒)

ค. **ชั้นจับจ่ายกินใช้** พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก **โกศาทิยะ** (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโกศะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลาย ให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้ เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยนัตรา

๔. ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาตีพลี สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพลี ต้อนรับแขก

(๓) ปุพพเปตพลี ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๕) เทวตวพลี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมาฆมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงภคจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้ภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงภคจะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจ เช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

(อง.ปญจก. ๒๒/๔๑/๔๘)

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถ ก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก **สังคหัตถุ** (ในบทที่ ๔) เป็นต้น

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ

(ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่เราจะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นคนคู่ที่สดี หรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้อง วัตด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือ ความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเองอยู่เสมอ เรียกสั้นๆ ว่า **สุขของคฤหัสถ์ (กามโภคีสุข) ๔** คือ

๑. **อัตถิสุข** สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอímและอุ่นใจว่า ตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

๒. **โภคสุข** สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓. **อนณสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ*

บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด

(อง.จตุกก. ๒๑/๖๒/๙๑)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๕ หน้า ๘๑

ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ คฤหัสถ์ที่ดี น่าเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ ใน ชาวบ้าน ๑๐ ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๓ ดี ๑)

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๒ ดี ๒)

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ (เสีย ๑ ดี ๓)

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๒ ดี ๑)

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๑ ดี ๒)

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังติด ยังมัวเมา หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระ เป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ (เสีย ๑ ดี ๓)

พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติสัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข; เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี; ไม่หลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กิน

ใช้ ทรัพย์สินสมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา
ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโรคทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศ ประเสริฐ สูงสุด
ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ

(อง.ทสก. ๒๔/๙๑/๑๘๘)

ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิต
ของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า **ฆราวาสธรรม* ๔ ประการ** ดังนี้

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ ดำรงมั่นในสัจจะ เชื่อตรง เชื่อสัตย์ จริงใจ พูด
จริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นທີ່เชื่อถือไว้วางใจได้

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไข
ปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. **ขันติ อุตทน** คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร
เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญ
ประโยชน์ สละโลภ ละทิฐิमानะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่
ตัวหรือเอาแต่ใจตน

(ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑)

ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุข
ภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ใน
ปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มีใช้เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขา
อย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็น
ตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญ
งอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า **อารยวัฑฒิ** ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๘๑

๑. จงกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. จงกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

๓. จงกงามด้วยสุตะ คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวายเป็นให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. จงกงามด้วยจาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. จงกงามด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี

(อง.ปมจก. ๒๒/๔๐/๔๗)

จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติ ดังนี้

๑. น สาธารณทหารสุส ไม่คบชู้สู่มัวหมกมุ่นในทางเพศ
๒. น ภุชเช สาธูเมกโก ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว
๓. น เสเว โลกายติภี ไม่พรั่นเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔. สีสวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕. วตตสมปนโน ปฏิบัติกิจการหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
๖. อปปมตโต ไม่ประมาท ระวังหรือร้อนทุกเวลา
๗. วิภกขโณ มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
๘. นีวาตวุตติ อตถทโธ สุขภาพ ไม่ถือกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๙. สุระโต เสียมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย
๑๐. สขิโล มุทุ พุดจาหน้าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย

๑๑. สงคเหตฺวา จ มิตฺตานิ มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
๑๒. สวีภาคี เพื่อแม่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
๑๓. วิธานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔. ตปเปยฺย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕. ธมฺมกาโม ใคร่ธรรม รักความสุจริต
๑๖. สุตฺตาโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
๑๗. ปริปุจฺฉโก ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป

(ช.ช. ๒๘/๙๔๙/๓๓๒)

๑๒. คนไม่หลงโลก

(ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)

บุคคลที่ไม่ประมาทหมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่างๆ อันมีประจำอยู่กับโลกและชีวิตเป็นคติธรรมค้ำตั้งนี้

ก. **รู้ทันโลกธรรม** คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสภาวะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า **โลกธรรม** (ธรรมตาของโลกหรือความเป็นไปตามคติธรรมตา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ

ชื่นชม	ชมชื่น
๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. สรรเสริญ	๖. นินทา
๗. สุข	๘. ทุกข์

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ที่ชื่นชมน่าปรารถนาน่าชอบใจ คนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า **อภิวุทธารมณ์** พวกหนึ่ง ที่ชมชื่น ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า **อนิภิวุทธารมณ์** พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา และแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกัน ก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. **ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา** ไม่รู้จักฝึกรบมตม ย่อมไม่เข้าใจ ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลุ่มตม ยินดียินร้าย คราวได้ก็หลงใหลหมัวเมา หรือลำพองจนเหลิงลอย คราวเสียก็หงอยละเหี่ยหมดกำลังหรือถึงกับ

คลุ้มคลั่งไป ปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำอำยิจิต พุยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์โศก

๒. ส่วนผู้มีการศึกษา เป็นอริยสาวก รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมา เคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่หลงใหลและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ

ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อนิฏฐารมณเป็นบทเรียน บททดสอบ หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิฏฐารมณเป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงามและบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

(อง.อฎฐก. ๒๗/๙๖/๑๕๙)

ข. ไม่มองข้ามเทวทูต คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสภาวะที่ปรากฏอยู่เสมอ ในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิต ที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า **เทวทูต** (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่าง คือ

๑. **เด็กอ่อน** ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านั้น
๒. **คนแก่** ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้
๓. **คนเจ็บ** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น
๔. **คนต้องโทษ** ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพุดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์
๕. **คนตาย** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด

มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ทัดตสถาน และโรงพยาบาล เป็นต้น ก็มีให้มิใช่ใจหดหู่หรือหวาดกลัว แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความสังเวช เร่งชวนขวายเป็นแต่กัลยาณกรรม คือ การกระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

(ม.อ. ๑๔/๕๐๗/๓๓๕)

ค. คำนิมิตแห่งชีวิต แม้ไม่ใช่เวลาที่มองเห็นเทวทูต ก็ควรพิจารณาอยู่เสมอ ตามหลักที่เรียกว่า **อภิณหปัจจเวกขณะ** (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด ควรหัดพิจารณาเนื่องๆ) ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. **ชราธัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. **พยาธิธัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

๓. **มรณธัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. **ปิยวินาภาวตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจักต้องประสบความพลัดพราก ทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น

๕. **กัมมัสสกา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น บรรเทาความลุ่มหลง ความถือมั่นยึดติด และป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่งชวนขวายทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์

(อ.ป.ม.จ. ๒๒/๕๗/๘๑)

หมวดสาม
คนกับคน

✽

๑๓. คนร่วมชีวิต

(คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากกามคุณแล้ว ควรมีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. **คู่สร้างคู่สม** มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ยืนยาว เรียกว่า **สมชีวิธรรม ๔ ประการ** คือ

๑. **สมสัทธา มีศรัทธาสมกัน** เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชา แนวความคิดความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. **สมลีลา มีศีลสมกัน** มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสอดคล้อง ไปกันได้

๓. **สมจาคา มีจาคะสมกัน** มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. **สมปัญญา มีปัญญาสมกัน** รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง

(อง.จตุกก. ๒๑/๕๕/๘๐)

ข. **คู่ชื่นชมคู่ระกำ** หรือ **คู่บุญคู่กรรม** คือ คู่ครองที่มีคุณธรรม ลักษณะนิสัย ความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็

มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่น ก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง ภรรยา ประเภทต่างๆ ไว้ ๗ ประเภท คือ

๑. **วชกาภรรยา ภรรยาเยี่ยงเพชฌฆาต** คือ ภรรยาที่มีได้อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี

๒. **โจรีภรรยา ภรรยาเยี่ยงโจร** คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ

๓. **อัยยาภรรยา ภรรยาเยี่ยงนาย** คือ ภรรยาที่เกียจคร้าน ไม่ใส่ใจการทำงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี

๔. **มาตาภรรยา ภรรยาเยี่ยงมารดา** คือ ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ก็เอาใจใส่คอยประหยัดรักษา

๕. **ภคินีภรรยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว** คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามี ดั่งน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามี

๖. **สขีภรรยา ภรรยาเยี่ยงสหาย** คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตภักดี เวลาพบสามีก็ร่าเริงยินดี วางตัวดี ประพฤติดี มีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. **ทาสีภรรยา ภรรยาเยี่ยงนางทาสี** คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ได้อำนาจสามี ถูกสามีตะคอกตบตี ก็อดทน ไม่แสดงความโกรธตอบ

(อง.สตุตท. ๒๓/๖๐/๙๒)

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นอยู่ ตนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก่หญิงประเภทใดเป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่

แม้สามีก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ **ขรราวาสธรรม*** ๔ ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ เชื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดีขึ้นยิ่งขึ้นไป

๓. **ขันติ อดทน** คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่วู่วาม ทนต่อความล่งล้ากำเริบกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครองไม่ใจแคบ

(ส.ส. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖)

ง. คู่ผูกหน้าทีต่อกัน สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทิว ๖ ข้อที่ว่าด้วย **ทิวเบื้องหลัง**** คือ

สามิปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่น

๓. ไม่นอกใจ

๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน

๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๘๑

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔)

จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกส่วนหนึ่ง ต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ
๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อปัญหาให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ
๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ
๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน
๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

(นัย ส.สพ. ๑๘/๔๖๒/๒๙๗)

๑๔. คนรัปผิดชอบตระกูล

(หัวหน้าครอบครัวที่ดี)

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่มีรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่ โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า **กุล-จิรัฏฐิติธรรม ๔** อย่าง คือ

๑. **นัฏฐคเวสนา** ของหายของหมด รู้จักหามาไว้
๒. **ฉินณปฏิสังขรณา** ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
๓. **ปริมิตปานโภชนา** รู้จักประมาณในการกิน การใช้
๔. **อธิปัจจสีลวันตสถาปนา** ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

(อง.จตุกก. ๒๑/๒๕๙/๓๓๗)

ข. บุชาคนที่เหมือนไฟ บุคคลต่อไปนี้เป็นเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติดูพวกนับถือการบูชาไฟในสมัยโบราณ บำเรอไฟที่ตนบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง เรียกว่า **อัคคิปาริจริยา** (ไฟที่ควรบำรุง หรือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ ดูไฟบูชาของผู้บูชาไฟ) มี ๓ อย่าง คือ

๑. **อาหุไนยัคคิ** ไฟที่ควรแก่ของค่านับ ได้แก่บิดามารดา
๒. **คหปตัคคิ** ไฟประจำตัวเข้าบ้าน ได้แก่บุตร ภรรยา และคนในปกครอง

๓. **ทักษิไณยัคคิ ไฟทักษิไณย** ได้แก่บรรพชิต หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอน ผดุงธรรม ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาท มัวเมา

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๙)

ค. ใส่ใจบุตรธิดา ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงรู้จัก **บุตร ๓ ประเภท** และให้การศึกษอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ

๑. อภิชาติบุตร บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา ดีเลิศกว่าพ่อแม่
๒. อนุชาติบุตร บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา เสมอด้วยพ่อแม่
๓. อวชาติบุตร บุตรที่ต่ำกว่าบิดามารดา เสื่อมทรามทำลายวงศ์

ตระกูล

(ขุ.อิติ. ๒๕/๒๕๒/๒๗๙)

ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน คือ พึงอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน **ทิศเบื้องหน้า*** ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๘/๒๐๒)

จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วนประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดี พึงเป็นราษฎรที่ดีของรัฐด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

๑๕. คนสืบตระกูล

(ทนายทที่ดี)

ผู้เป็นทนายท นอกจากจะรับทรัพย์สมบัติและวงศ์ตระกูลมารักษา สืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษา วงศ์ตระกูล มาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย แต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็นทนายทที่ดี พึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวารแห่ง ประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นจุดประจักษ์อันเปิดออกไปสู่ความเจริญ ก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า **วัฒนธรรม ๖*** ประการ ต่อไปนี้

๑. **อาโรคยะ รักษาสุขภาพดี** มีลาภอันประเสริฐ คือความไร้โรคทั้ง จิตและกาย

๒. **ศีล มีระเบียบวินัย** ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อความ เดือดร้อนแก่สังคม

๓. **พหุทานุมัต ได้คนดีเป็นแบบอย่าง** ศึกษาเยี่ยงนิยมแบบอย่างของ มหาบุรุษพุทธชน

๔. **สุตะ ตั้งใจเรียนให้รู้จริง** เล่าเรียนค้นคว้าให้รู้เชี่ยวชาญ ใฝ่สดับ เหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน

๕. **ธรรมานุวัติ ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม** ดำรงมั่นในสุจริต ทั้งชีวิต และงานดำเนินตามธรรม

๖. **อลินตา มีความขยันหมั่นเพียร** มีกำลังใจแข็งกล้า ไม่ท้อถอย เฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

(ช.ช. ๒๗/๘๔/๒๗)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๗ หน้า ๘๑

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โภคทรัพย์ย่อยยับไปที่เรียกว่า **อบายมุข ๖ ประการ** คือ

๑. ดิตสุรยาเมา ซึ่งมีโทษ ๖

- ๑) ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ
- ๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- ๓) ทำลายสุขภาพ
- ๔) เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง
- ๕) ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย
- ๖) ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

- ๑) เป็นการไม่รักษาตัว
- ๒) เป็นการไม่รักษาลูกเมีย
- ๓) เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- ๔) เป็นที่ระแวงสงสัย
- ๕) เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
- ๖) เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวล คอยคิดจ้อง และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เดินรำที่ไหน ขับร้อง ดนตรี ที่ไหน ไปที่นั้น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

- ๑) เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร
- ๒) เมื่อแพ้ ก็เสียดายทรัพย์ที่เสียไป
- ๓) ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
- ๔) เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถ้อยถ้อยคำ

๕) เป็นที่หมั่นประมาทของเพื่อนฝูง

๖) ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. มั่วสุมมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มั่วแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยน ไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน

(ที.ปา. ๑๑/๑๗๙/๑๙๖)

ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพ บิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน **ทิศเบื้องหน้า*** ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๙/๒๐๒)

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะช่วยให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่า

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

ของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่
ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ ดังนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน *หมวดนำ คนกับความเป็นคน* ๑. คนผู้เป็นสัตว์
ประเสริฐ

๑๖. คนที่จะคบหา

(มิตรแท้-มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบ คนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหาย ดังต่อไปนี้

ก. มิตรเทียม พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร (มิตรปฏิรูปก์) ๔ ประเภท ดังนี้

๑. คนปกอลอก ขนเอาของเพื่อนไปฝ้ายเดียว (ทรชน*) มีลักษณะ ๔

- ๑) คิดเอาแต่ได้ฝ้ายเดียว
- ๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
- ๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
- ๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด (วจีปรม) มีลักษณะ ๔

- ๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
- ๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
- ๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
- ๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ (อนุปิยภาณี) มีลักษณะ ๔

- ๑) จะทำชั่วก็เออออ
- ๒) จะทำดีก็เออออ

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๙ หน้า ๘๒

๓) ต่อหน้าสรรเสริญ

๔) ลับหลังนินทา

๔. คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔

๑) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา

๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน

๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น

๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ข. มิตรแท้ ฟังรู้จักมิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง (สุทรมิตร) ๔ ประเภท ดังนี้

๑. มิตรอุปการะ (อุปการก์) มีลักษณะ ๔

๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน

๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน

๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้

๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔

๑) บอกความลับแก่เพื่อน

๒) รักษาความลับของเพื่อน

๓) มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง

๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ (อตัถักขายี) มีลักษณะ ๔

๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้

๒) แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง

๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีใจรัก (อนุภักมี*) มีลักษณะ ๔

- ๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
- ๒) เพื่อนมีสุข พลอยแช่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
- ๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
- ๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

(ที.ปา. ๑๑/๑๔๒/๒๐๑)

ค. มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็น
เสมือน ทิศเบื้องซ้าย** ดังนี้

พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๒/๒๐๔)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๐ หน้า ๘๒

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

๑๗. คนงาน-นายงาน

(ลูกจ้าง-นายจ้าง)

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิศ เบื้องล่าง* ดังนี้

ก. นายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้และคนงาน มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

หมวดสี่
คนกับมรรคา

*

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา

(ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังนี้

๑. **ปิโย น่ารัก** คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. **ครุ นำเคารพ** คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. **ภาวนีโย นำเจริญใจ** คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. **วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล** คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. **วจนฺทฺชโม อดทนต่อถ้อยคำ** คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เปื้อนหน่าย ไม่เสียอารมณ์*

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๑ หน้า ๘๒

๖. **คมกริรณฺจ กถํ กตฺตา แถลงเรีองล้าลิกได้** คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกลับซึ่งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกลับยิ่งขึ้นไป

๗. **โน จฏฺฐาเน นโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน** คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

(อง.สคตค. ๒๓/๓๔/๓๓)

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า **ธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ** คือ

๑. **อนุบุพพิกธา** สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือ แสดงหลักธรรมหรือเนื้อหา ตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. **ปริยายทสฺสาวิ** จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดง ให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกเยื้องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. **อนุทยตฺตา** ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. **อนามิสันฺดร** ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส คือ สอนเขามีไข่มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. **อนุปหัจจ*** วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น

(อง.ปญจก. ๒๒/๑๕๙/๒๐๕)

ค. มีลีลาครูครบทั้งสี่ ครูที่สามารถมีลีลาของนักสอน ดังนี้

๑. **สันทสฺสนา** ชี้ให้ชัด จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบาย ให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๒ หน้า ๘๒

๒. **สมาทพนา ขวนให้ปฏิบัติ** คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มองเห็น ความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือ ทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. **สมุตเตขนา เข้าให้กล้า** คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความกระตือรือร้น มี กำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

๔. **สัมปหังสนา ปลุกให้ร่าเริง** คือ ทำบรรยากาศให้สนุกสนานขึ้น แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังแจ่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ **จำง่าย ๆ ว่า สอนให้ แจ่มแจ่ม จูงใจ แกล้วกล้า ร่าเริง**

(เช่น ที.ลี. ๙/๑๙๘/๑๖๑)

ง. **มีหลักตรวจสอบสาม** เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเอง ด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา
๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของเขาเอง
๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น

(อง.ติก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. **ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์** คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรม เสมือนเป็น **ทิศเบื้องขวา*** ดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้
จริงและรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดั่งงามโดยสวัสดิ
มีความสุขความเจริญ*

(ที.ปว. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๓ หน้า ๘๒

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา

(นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่จะประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔* และอิทธิบาท ๔* แล้ว ยังมีหลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังต่อไปนี้

ก. รู้หลักบุพภาคของการศึกษา คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฎฐิ ๒ ประการ ดังนี้

๑. องค์ประกอบภายนอกที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

๒. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักฟังพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งที่แวดล้อม

ข้อสอง รู้จักฟังตนเอง และทำตัวให้เป็นที่ฟังของผู้อื่น

(ม.ม. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙)

* ดู บทที่ ๑๐

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักคุณภาพของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว พึงนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม** หรือ **รุ่งอรุณของการศึกษา** ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็นบัพพนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นท่อนที่เป็นหลักประกันว่า จะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกกายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน **หมวดนำ** **คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ**

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติ อาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลัก **วุฒิธรรม*** (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) ๔ ประการ

๑. **สัปปริสสังเสวะ เสวนาผู้รู้** คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่านับถือ

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๔ หน้า ๘๒

๒. **สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน** คือ เอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจาก หนังสือ หรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้ เข้าถึงความรู้อย่างจริงจังแท้

๓. **โยนิโสมนสิการ คิดให้แยบคาย** คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็ รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและสืบสาวให้เห็น เหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผล อะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. **ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก** นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟัง และตริตrongเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อย สอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อ เกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

(อง.จตุกก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

ง. **ศึกษาให้เป็นพหุสูต** คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหุสูต ในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครอบ องค์กรคุณของพหุสูต (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. **พหุสูต ฟังมาก** คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สิ่งสมควรรู้ ในด้านนั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง

๒. **ชตา จำได้** คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหา สาระไว้ได้แม่นยำ

๓. **วจสา ปริจิตา คล่องปาก** คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จน แคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

๔. **มนसानุเพกขิตา เจนใจ** คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. **ทิวจิตยา สุปฏิวิทธา ขบได้ด้วยทฤษฎี** คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อความ และรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเอง และที่เกี่ยวโยงกับเรื่องอื่นๆ ในสายวิชาหรือทฤษฎีนั้นปรับปรุงตลอดสาย

(อง.ปญจก. ๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ ฟังแสดงคารวะนับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องทศ ๖ ข้อว่าด้วย **ทศเบื้องขวา*** ดังนี้

๑. ลูกด้อมรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรีक्षा ชักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประณินบัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

๒๐. คนใกล้ชีวิตศาสนา

(อุบาสก อุบาสิกา)

พุทธศาสนิกชน มีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ก. เกื้อกูลพระ โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น **ทิศเบื้องบน*** ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้องรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๘/๒๐๖)

ข. กระทำบุญ คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า **บุญกิริยาวัตถุ** (เรื่องที่ดีว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่าง คือ

๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ
๒. สิลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติปฏิบัติชอบ
๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญา

และควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

๔. **อปจายนมัย** ทำบุญด้วยการประพาศิสุภาพอ่อนน้อม
๕. **ไวยวัจฉมัย** ทำบุญด้วยการช่วยชวนขอรับใช้ ให้บริการ บำเพ็ญประโยชน์
๖. **ปัตติทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำมาดี

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

๓. *ปัตตานูโมทนามัย* ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น

๔. *อัมมัสสวนมัย* ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ

๕. *อัมมเทสนามมัย* ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์

๑๐. *ทิกฺขุชุกัมม* ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิฐิ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๓๓๐; ที.อ. ๓/๒๔๖)

ค. คຸ້ນพระศาสนา ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสกอุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า **อุบาสกธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะพระภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอริสัจ คือ ฝึกรบมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป

๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะ และ ปูนกลาง*

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน

๖. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๗. กระทำความสนับสุนนในพระศาสนานี้เป็นที่ตั้ง คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา**

(อง.สศตก. ๒๓/๒๗/๒๖)

* ตามพระวินัย ภิกษุชาวใหม่ จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า นวกะ ภิกษุชาวครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า มัชฌิมะ ภิกษุชาวครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า เถระ

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๘๒

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า
อุบาสกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย
๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการ
กระทำ มิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปว่าขลังศักดิ์สิทธิ์
๔. ไม่แสวงหาทักษิณนอกหลักคำสอนนี้
๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา*

(อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า
อารยวัติ ๕ ประการ เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา

๑. ศรัทธา เชื่อถูกหลักพระศาสนา ไม่มมงายไขว้เขว
๒. ศีล ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้
๓. สุตตะ รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น
๔. จาคะ เมื่อแม่เสียสละ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึงช่วย
๕. ปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

(อง.ปญจก. ๒๒/๖๓-๔/๙๑-๒)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๘๒

๒๑. คนสืบศาสนา

(พระภิกษุ)

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่ในที่นี่จะแสดงไว้เฉพาะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ และข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือน ทิศเบื้องบน* ดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลักปัพพชิตตถิณหปัจจเวกขณ (ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สลัดแล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่อย่าง จะจู้จี้ถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้**

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๑

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๘๒

๒. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคปัจจัย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา*

๓. เรามีอกัปกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อาการกิริยาใดๆ ของสมณะ เราต้องทำอาการกิริยานั้นๆ และยังจะต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้*

๔. ตัวเราเองยังติเตียนตัวเราเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๖. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๗. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

๙. เรายินดีในสิ่งที่ส่งต่ออยู่หรือไม่

๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถาม ในกาลภายหลัง

(อง.ทสก. ๒๔/๔๘/๙๑)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๘๒

๒๒. คนถึงธรรม

(ผู้หมดกิเลส)

หยาดน้ำไม่ติดใบบัว วารีไม่ติดปทุม ฉันทใด มุนียอมไม่ติดในรูปที่เห็น
ในเสียงที่ได้ยิน และในอารมณ์ที่ได้รับรู้ ฉันทนั้น

(ขุ.สุ. ๒๕/๔๑๓/๔๙๓)

ผู้ถึงธรรม ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พร่ำเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง
ดำรงอยู่ด้วยสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้นผิวพรรณจึงผ่องใส

ส่วนขนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญา ฝ้าแต่ผืนเพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง
และหวนละห้อยถึงความหลังอันล่วงแล้ว จึงซุบซิดหม่นหมอง เสมือนต้น
อ้อสด ที่เขาถอนทิ้งขึ้นทิ้งไว้ที่ในกลางแดด

(ส.ส. ๑๕/๒๒/๗)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุคอยกังวลว่า นี่ของเรา นี่ของคนอื่น ผู้นั้นไม่
ต้องเผชิญกับเจ้าตัว “ของข้า” จึงไม่เศร้าโศกว่า “ของเราไม่มี” เขาไม่
กระวนกระวาย ไม่ติดข้อง ไม่หวั่นไหว เป็นผู้สม่ำเสมอในที่ทั้งปวง เมื่อเขา
ไม่หวั่นไหว มีความรู้แจ้งชัด จึงปราศจากความรู้สึกปรองดองใดๆ เขาเลิก
รำพึงรำพันหมดแล้ว จึงมองเห็นแต่ความปลอดโปร่งในที่ทุกสถาน

(ขุ.สุ. ๒๕/๔๒๒/๕๑๙)

ผู้ถึงธรรมดับกิเลสเสียได้ อยู่สบายทุกเวลา ผู้ใดไม่ติดอยู่ในกาม
ทั้งหลาย เขาจะเย็นสบาย ไม่มีที่ให้กิเลสตั้งตัวได้

ตัดความติดข้องเสียให้หมด กำจัดความกระวนกระวายในหทัยเสีย
ให้ได้ พักจิตได้แล้ว จึงถึงความสงบใจอยู่สบาย

(อง.ติก. ๒๐/๔๗๔/๑๗๕)

ถาม: นี่แน่ะพระ ท่านไม่มีทุกข์บ้างหรือ ท่านไม่มีความสุขบ้างหรือ ท่านนั่งอยู่คนเดียวไม่เบื่อหน่ายบ้างหรือ?

ตอบ: นี่แน่ะท่านผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าไม่มีความทุกข์หรือ สุข ความสุข ข้าพเจ้าก็ไม่มี ถึงข้าพเจ้าจะนั่งอยู่คนเดียว ก็หาไม่มีความเบื่อหน่ายไม่

ถาม: นี่แน่ะพระ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีทุกข์ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีความสุข ทำอย่างไรท่านนั่งคนเดียว จึงไม่หงอยเหงาเบื่อหน่าย

ตอบ: คนมีความทุกข์นั้นแหละ จึงมีความสุข คนมีความสุขนั้นแหละ จึงมีความทุกข์ พระไม่มีทั้งสุข ไม่มีทั้งทุกข์ เรื่องเป็นอย่างนี้ จงเข้าใจเถิดนะท่าน

(ส.ส. ๑๕/๒๖๘/๗๖)

ความงุนงงหนืดหนืด ย่อมไม่มีในใจของพระอรិยะผู้ผ่านพ้นไปแล้ว จากการ (คิดกังวล) ที่จะได้เป็น จะไม่ได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านปราศจากภัย มีแต่สุข ไม่มีโศก แม้แต่เทวดาก็มองใจท่านไม่ถึง

(ขุ.อุ. ๒๕/๖๕/๑๐๑)

ผู้ถึงธรรมไม่มีกิจ เพราะผู้ถึงธรรมทำกิจเสร็จแล้ว คนว่ายังน่าหาที่หยั่งไม่ได้ トラาปใด ก็ต้องเอาตัวกระเสือกกระสนไปจนเต็มที トラาปนั้น แต่พอหาที่หยั่งพบ ขึ้นยืนบนบกได้แล้ว ก็ไม่ต้องพยายาม เพราะเขาข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว

(ส.ส. ๑๕/๒๓๑/๖๕)

ยังเป็นอยู่ก็ไม่เดือดร้อน เวลาจะตายก็ไม่เศร้าโศก ถ้าเป็นปราชญ์มองเห็นที่หมายแล้วไซ้ร้ ถึงอยู่ท่ามกลางโลกที่โศกก็หาโศกไม่

(ขุ.อุ. ๒๕/๑๐๘/๑๔๒)

จะไปไหน ก็ไม่หวาด จะนอนไหน ก็ไม่หวั่น ทั้งคืนวันไม่มีเดือดร้อนใจ
อะไรที่จะสูญเสียนั้นไม่เห็นที่ไหนในโลก ดังนั้น จนหลับไป ก็มีแต่ใจหวังดีที่
คิดปรานีช่วยปวงสัตว์

(ส.ส. ๑๕/๔๕๔/๑๖๒)

คาเม วา ยทิ วารญญเณ

ยตุถ อรหุโต วิหรนุติ

ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า

ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน

นินฺนเ วา ยทิ वा ถले

ตํ ภูมिरामเณยุยกํ

ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน

ที่นั่นไซ้ไรคือสถานอันรื่นรมย์

(ขุ.ธ. ๒๕/๑๘/๒๘)

บันทึกท้ายเล่ม

ที่มาท้ายหมวดธรรมแต่ละหมวดในหนังสือนี้ ได้แสดงไว้หมวดละที่มาเดียว พอเป็นหลักฐานเท่านั้น ส่วนความหมายและคำอธิบาย ได้ขยายบ้าง ย่อบ้าง ตามสมควร และได้ตรวจสอบกับที่มาแห่งอื่นๆ ด้วย ทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ไม่อาจแสดงที่มาไว้ให้ครบถ้วน เพราะจะทำให้หนังสือนี้มีลักษณะเป็นตำรามากเกินไป อย่างไรก็ตาม มีข้อความบางตอนที่ควรสังเกต ขอชี้แจงไว้เป็นพิเศษดังนี้

๑. ในสัปบุริสธรรม ๗ ประการ ธัมมัญญุตตา ยังมีความหมายอีกแห่งหนึ่งว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไร ก็จับหลักจับสาระมองเห็นเนื้อแท้ของสิ่งหรือเรื่องราวนั้นได้ *อรรถัญญุตตา* มีความหมายว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรก็เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แนวทางที่จะขยายความของสิ่งนั้นเรื่องนั้นได้ ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นแกนของสัปบุริสธรรมทั้งหมด
๒. ใน*อิปิไต่ยสุตฺต* (อง.ตีก. ๒๐/๔๗๙/๑๘๖) พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายของ *อิปิไต่ย* ๓ เฉพาะในแง่การปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ แต่ความหมายเช่นนี้อาจถือได้ว่า เป็นคำอธิบายเฉพาะกรณี หรือเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นว่า *ธรรมาอิปิไต่ย* เป็นธรรมข้อหนึ่งของ *พระเจ้าจักรพรรดิ* (ดูบทที่ ๗) เป็นคุณสมบัติของนักปกครอง เช่นเดียวกับที่เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า (อง.ตีก. ๒๐/๔๕๓/๑๓๙; อง.ปยจก. ๒๒/๑๓๓/๑๖๙) ใน*วิสุทฺธิมคฺค* (๑/๑๒, ๑๖) ท่านจำแนกศีลเป็น ๓ ประเภท ตาม *อิปิไต่ย* ๓ นี้ นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์มักใช้ *อตฺตวาอิปิไต่ย* และ *โลกาอิปิไต่ย* เป็นคำอธิบายความหมายของ *ทิริ* และ *โอดตปปะ* (ที.อ. ๓/๒๑๕; ม.อ. ๒/๔๒๒; อิติ.อ. ๒๐๕; ขา.อ. ๑/๑๘๘) ส่วนในหนังสือนี้ ได้นำมายกเยื้องอธิบายในแง่ของการปกครองทั้ง ๓ ข้อ เพราะเข้ากับเรื่องนี้ได้ดี และให้มองเห็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง

๓. *จักรวรรดิวัตร* ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่ในหนังสือนี้จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ เป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกกันว่า *จักรวรรดิวัตร ๑๒* ตั้งรู้จักกันมากนั้น ท่านนำมาจากอรรถกถา (ที.อ. ๓/๔๖)
๔. *ทีฎฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกัธธรรม* นี้ ประจักษ์ชัดตามบาลี ส่วนที่ท่านให้ชาวบ้านจำง่าย ๆ พุตกันมาติดปากว่า *ทีฎฐธัมมิกัตถประโยชน์* คำว่า *ประโยชน์* เป็นคำสร้อยเติมไว้ให้คล้องปากเท่านั้น เพราะตรงกับ *อัตถะ* ที่มีอยู่แล้วนั่นเอง
๕. ใน *สุขของคฤหัสถ์ ๔* สุขข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า “สุขเกิดจากประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ” ขวนให้เข้าใจจำกัดเฉพาะกิจการงานอาชีพเท่านั้น แต่ตามพระบาลีท่านหมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร ในที่นี้จึงยกเยื้องคำแปลเสียใหม่เพื่อให้เข้าใจตรงตามพระบาลี (สุขเกิดจากกิจการงานอาชีพสุจริต รวมอยู่ในสุขข้อที่ ๑ แล้ว)
๖. เมื่อว่าเต็มความหมาย *ฆราวาสธรรม* ใช้สำหรับการครองชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้าน และตามบาลีเดิมเรียกว่า *ฆรเมสิธรรม* (ธรรมของผู้แสวงเรือน) อนึ่ง ในที่นี้ *ทมะ* ท่านหมายเอาปัญญา *ขันติ* ท่านหมายเอาความเพียร (มาใน ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑ ด้วย; ส.อ. ๑/๓๙๑; สุตต.อ. ๑/๓๒๓)
๗. ในบาลีเดิม เรียกว่า *อัตถทวาร* (ประตูแห่งประโยชน์) อรรถกถาอธิบาย *อัตถ* ว่าได้แก่ “วุฒิ” ส่วน *ทวาร* มีคำไขความว่า “ปมุข” หรือ “มุข” จึงเรียกว่า *วุฒิมุข* ก็ได้ สำหรับ “วุฒิ” นั้น คนไทยคุ้นกับคำว่า *วัฒน* ซึ่งเป็นไวยากรณ์ ในที่นี้จึงใช้คำว่า *วัฒนมุข* (ปากช่องแห่งความเจริญ)
๘. บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควรจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบกับว่า *ทิศ ๖* เพราะเป็นจุดด้านต่างๆ ของเทศะที่อยู่รอบตัวเรา กล่าวคือ

- (๑) ทิศเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา
- (๒) ทิศเบื้องขวา คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่ ครูอาจารย์
- (๓) ทิศเบื้องหลัง คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือคู่ครอง
- (๔) ทิศเบื้องซ้าย คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย
- (๕) ทิศเบื้องล่าง คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
- (๖) ทิศเบื้องบน คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์
๙. หรชน เป็นศัพท์ตัดทอน บาลีเดิมเป็น *อภยทตฺตฺตฺ*
๑๐. *อนุกมปิ* บาลีเดิมเป็น *อนุกมฺปก*
๑๑. ในองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ข้อ ๕ *วจนฺกฺขโม* คำบาลีท่านมุ่งความหมายว่า อดทนต่อคำพูดของผู้อื่น คือ รับฟังคำตำหนิ วิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน (ดูความหมายใน *อง.อ. ๓/๒๐๐* และตัวอย่างใน *ส.อ. ๑/๑๔๕*)
๑๒. คำบาลี ๕ ข้อนี้ เป็นรูปที่ปรุงใหม่ ตามบาลีแท้เป็น ๑ *อนุบุพพิทถิ* ๒. *ปริยายทสฺสาวิ* ๓. *อนุทยตฺ* ปฏิกิจ ๔. *น อามิสฺนฺตโร* ๕. *อตฺตฺนญจ* *ปรญจ* *อนุปฺหจจ*
๑๓. หน้าที่ครูต่อศิษย์ ข้อที่ ๕ *สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิต* อธิบายตามอรรถกถาว่า สอนให้เขาเอาวิชาความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและคุ้มครองตนได้ ตลอดจนเมื่อศิษย์ไปทำมาหากินที่อื่นแล้ว อาจารย์ก็แนะนำแก่ผู้อื่นให้เกิดความเชื่อถือ ไปหาศิษย์นั้น (*ที.อ. ๓/๑๘๓*)
๑๔. *วุฒิธรรม* หรือ *วุฒิ* ๔ นั้น ตามพระบาลีเรียกว่า *ปญญาวุฒิธมฺม* คือ ธรรมเครื่องเจริญแห่งปัญญา มิใช่ความเจริญทุกๆ ไป ดังนั้น จึงนำมาจัดเข้าในหมวดการเรียนการศึกษา
๑๕. แปลรักษาศัพท์ว่า *กระทำบุพการในศาสนา* นี้ ดังนั้นจะแปลว่า “ออกนำในการอุปถัมภ์และช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” ก็ได้
๑๖. คำอธิบายถือตาม *อง.อ. ๓/๓๙๕* แปลกจากที่เรียนกันมาบ้าง

แสดงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุมัติทุนต่อศรัทธา และคุณงามความดีอันเป็นบุญจริยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไปเป็นวิทยากร ในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โปธิณี ร่วมเดินทางไปช่วยทำหน้าที่เป็นไวจาร์ ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้าง ในเมืองพิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดถึงบางเมือง ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ได้ไปเยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้านพาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับปัจจัยที่บริจาคถวายนั้น ตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาคด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออกผลเป็นบุญกุศลเพิ่มพูนคุณความดียิ่งขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดพื้นเดิมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมพื้นๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่คอหู้ส้ทั่วไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอร์ทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ *คู่มือดำเนินชีวิต* ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ชัดเกล้าคำอธิบาย

และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมีใช้น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอรัทมอร์เสียก่อน ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีด โรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุน ซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอรัทมอร์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่นบางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถือนิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง *คู่มือดำเนินชีวิต* จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า *ธรรมนุญชีวิต* หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒-๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น*

ขออนุโมทนา และอำนวยการแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียงสวอรัทมอร์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจริยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มนี้น้อยนี้เกิดขึ้น และขออนุโมทนา อาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทยาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

* กรรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า *พุทธจริยธรรม*

บันทึกของผู้แปล

หนังสือ *กรรมบุญชีวิต* ฉบับแปลที่แก้ไขปรับปรุงใหม่นี้ มีการเปลี่ยนแปลงจากฉบับแปลครั้งแรกอย่างมาก เพราะมีใช้จะเป็นการแปลใหม่เท่านั้น แต่ยังมีบทใหม่และข้อความอีกหลายแห่งที่ท่านผู้ประพันธ์เห็นสมควรเพิ่มเติมสำหรับฉบับใหม่นี้

ฉบับแปลฉบับแรกที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้กระทำอย่างรวดเร็ว และมิได้เคร่งครัดตามฉบับเดิมนัก เพราะจุดมุ่งหมายก็เพื่อประมวลสาระของธรรมะยิ่งกว่าเป็นการแปลโดยตรง ผู้แปลรู้สึกว่าการแก้ไขเนื้อหาของหนังสือ ซึ่งเป็นหมวดคำสอนสั้นๆ สำหรับบุคคลในสถานะทางสังคมและทางศาสนาต่างๆ กัน จำเป็นต้องมีการปรับให้เหมาะสมสำหรับผู้อ่านภาษาอังกฤษที่ยังไม่คุ้นกับแนวความคิดทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากท่านผู้ประพันธ์ได้ตรวจสอบ การใช้ถ้อยคำที่ไม่ลงกันระหว่างพากย์ไทยและพากย์อังกฤษ เมื่อได้ผ่านสายตาของท่านผู้ประพันธ์แล้วก็ถือโดยปริยายว่า “ใช้ได้”

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหนังสือเล่มนี้ในพากย์ไทยเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย ต่อมาไม่นานจึงมีผู้ประสงค์ตีพิมพ์ฉบับสองภาษา โดยมีฉบับเดิมในพากย์ไทยและฉบับแปลในพากย์อังกฤษอยู่ในหน้าคู่กัน เมื่อเทียบภาษาไทยกับภาษาอังกฤษแล้ว ผู้อ่านก็เริ่มสังเกตเห็นความคลาดเคลื่อนระหว่างสองพากย์นั้น จึงเห็นได้ชัดว่า หากมีการพิมพ์ฉบับสองภาษาต่อไปอีก ก็จำเป็นต้องแก้ไขฉบับแปลให้ใกล้เคียงกับฉบับเดิมยิ่งขึ้น ในระหว่างการแก้ไขนี้ จึงได้แปลใหม่ทั้งเล่ม

อนึ่ง ดร.สมศีล ฆานวังตะ ได้รับมอบหมายจากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมปิฎกให้ช่วยงานบางส่วนด้านหนังสือธรรมะพากย์อังกฤษ จึงได้ช่วยแก้ไขข้อผิดพลาดคลาดเคลื่อนในการแปลใหม่ครั้งนี้ และให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงในด้านอื่นๆ อีก จากนั้นท่านผู้ประพันธ์ อาจารย์สมศีล และผู้แปลเองได้ร่วมกันตรวจแก้ เมื่อผ่านการขัดเกลาอีกรอบหนึ่งแล้ว ในที่สุดหนังสือเล่มนี้จึงสำเร็จดังที่ท่านเห็นอยู่

สิ่งที่ต้องชี้แจงเกี่ยวกับการใช้สรรพนามก็คือ ในหนังสือนี้ได้เลือกใช้สรรพนามเพศชายบุรุษที่ ๓ เอกพจน์ (*he, him* และ *his*) เป็นส่วนใหญ่ ภาษาไทยเป็นภาษาที่อาจละคำสรรพนามในประโยคได้ แต่ในการแปลจำเป็นต้องหาสรรพนามมาใส่ การเลือกใช้คำสรรพนามเช่นนี้ก็เพื่อให้อ่านสะดวก (และเพื่อหลีกเลี่ยงการยอมสละการใช้ภาษาที่ถูกต้องเพียงเพื่อเหตุผล “ความถูกต้องแบบการเมือง” ในประโยคประเภท “A good person should make sure that they observe the precepts”) แต่ทั้งนี้ก็ได้เจตนาสื่อความหมายว่า คำสอนต่างๆ จะใช้ได้เฉพาะแก่เพศชายเท่านั้น

ผู้แปลขอขอบคุณ ดร.สมศีล ฌานวงศ์ ในการตรวจรอบแรก ซึ่งช่วยให้บทแปลมีความถูกต้องยิ่งขึ้นในหลายด้าน และขอกราบพระคุณพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมปิฎก ในการตรวจรอบสุดท้าย ซึ่งพระเดชพระคุณได้กรุณาให้ความกระจ่างเกี่ยวกับความหมายที่ละเอียดอ่อนในหลายแห่ง และแก้ไขข้อผิดพลาดในหลายประเด็น การชี้แนะของท่านเจ้าคุณนับเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งในการให้ได้มาซึ่งผลงานในขั้นสุดท้ายนี้

บรูส ซีแวนส์

กันยายน ๒๕๕๐

บันทึกเรื่องลิขสิทธิ์การแปล

ขอแจ้งไว้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติต่อไปว่า เนื่องจากหนังสือทั้งปวงของอาตมภาพเป็นงานธรรมทาน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ไม่มีค่าลิขสิทธิ์อยู่แล้ว เมื่อท่านผู้ใดเห็นคุณค่า และมีบุญเจตนานำไปแปลเผยแพร่ ไม่ว่าจะแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย หรือจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ หรือภาษาอื่นใด ก็เป็นการช่วยกันเผยแพร่ธรรมบำเพ็ญประโยชน์ให้กว้างออกไป

ผู้ที่ทำงานแปลนั้น ย่อมต้องใช้ความรู้ความสามารถในการที่จะแปล โดยสละเรี่ยวแรงสละเวลามิใช่น้อย ถ้าผลงานแปลนั้นทำด้วยความตั้งใจ น่าเชื่อถือหรือเป็นที่วางใจได้ ในเมื่ออาตมภาพไม่ถือค่าลิขสิทธิ์ในงานต้นเรื่องนั้นอยู่แล้ว ลิขสิทธิ์ฉบับแปลนั้นๆ ก็ย่อมถือได้ว่าเป็นของผู้แปล ในฐานะเป็นเจ้าของผลงานแปลนั้น โดยผู้แปลดูแลรับผิดชอบค่าแปลของตน และเป็นผู้พิจารณาอนุญาตเอง ในการที่จะให้ผู้หนึ่งผู้ใดนำฉบับแปลของตนไปดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด ไม่ว่าจะพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน หรือพิมพ์จำหน่าย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตามแต่จะเห็นสมควร

ทั้งนี้ สิ่งที่ผู้แปลจะพึงร่วมมือเป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อ ก็คือ ทำการให้ชัด มิให้เกิดความเข้าใจผิดว่า อาตมภาพได้รับค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์ใดๆ และแจ้งให้อาตมภาพในฐานะเจ้าของเรื่องเดิมได้ทราบทุกครั้งที่มีการตีพิมพ์ และถ้าเป็นไปได้ น่าจะมอบหนังสือที่ตีพิมพ์เสร็จแล้วประมาณ ๑๐ เล่ม เพื่อเป็นหลักฐานและเป็นข้อมูลทางสถิติต่อไป

อนึ่ง ผู้แปลอาจแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้ออีก โดยแสดงเจตนาตามความขอใดข้อหนึ่งหรือทุกข้อ ต่อไปนี้

ก) ให้อาตมภาพเจ้าของเรื่องต้นเดิมนั้นก็ตาม วัดญาณเวศกวันก็ตาม พิมพ์งานแปลนั้นเผยแพร่ได้ โดยพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

ข) ให้อาตมภาพ อนุญาตให้ผู้ใดผู้หนึ่งพิมพ์งานแปลนั้นเผยแพร่ได้ เฉพาะในกรณีที่เป็นกรณียพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

ค) ให้อาตมภาพก็ตาม วัดญาณเวศกวันก็ตาม อนุญาตให้ผู้ใดผู้หนึ่งพิมพ์งานแปลนั้นเผยแพร่ได้ เฉพาะในกรณีที่เป็นกรณียพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๒